
ПРОГЛААС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

кн. 2, 2021 (год. XXX), ISSN 0861-7902

ГОДИШНИНИ / ANNIVERSARIES

ПРОФ. ДФН ИВАН ХАРАЛАМПИЕВ НА 75 ГОДИНИ

THE 75TH ANNIVERSARY OF PROFESSOR DR. HABIL IVAN HARALAMPIEV

Неотдавна проф. дфн Иван Харалампиев беше удостоен от Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ с високата награда, носеща името на Патриарх Евтимий, която се връчва „за научни постижения в областта на българистиката – литературознание, езикознание, история“. В мотивите за удостояването на видния лингвист българист с тази награда е отбелязано, че тя се връчва „за неговите високи научни постижения в областта на медиевистиката, за популяризиране на ролята и мястото на Търновската книжовна школа в духовния живот на православния славянски свят, за преподавателска му работа, за активната дейност в Научноизследователския център „Търновска книжовна школа“, за издигане и утвърждаване на авторитета на Филологическия факултет и на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ (Решение на Академическия съвет от 25.10.2021).

75-годишнината на проф. дфн И. Харалампиев, която отбелязваме през тази година, е добър повод да си припомним постиженията на авторитетния учен.

Проф. Харалампиев е роден на 11 ноември 1946 г. в град Кюстендил, където завършва средното си образование. През 1969 г. е приет за студент в специалност „Българска филология“ на Висшия педагогически институт „Братя Кирил и Методий“, който по време на следването му е преименуван на Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“ (1971 г.). Завършва висшето си образование след успешна защита на дипломна работа за Гладичовия препис на „История славянобългарска“ на Паисий Хилендарски – ръкопис, който дотогава не е бил изследван.

Първата научна публикация на проф. Харалампиев е свързана с темата на дипломната му работа (*Наблюдения върху морфологичните особености на Гладичовия препис на „История славянобългарска“* – В: Студентски изследвания, кн. II. Велико Търново, 1973, 17 – 28). Годиш по-късно той се връща към този препис на Паисиевата история, когато е част от колектива, подготвящ издаването му (Д. Караджова, Н. Драгова, Ив. Харалампиев, М. Димитрова. *История славянобългарска. Гладичов препис*. София: Бolid-инс, 2012). Автор е на изследването върху текстологичните и езикови особености на ръкописа (*Текстологични и езикови наблюдения над Гладичовия препис на Паисиевата история*“, 78 – 102).

Проф. Харалампиев започва академичната си кариера през 1974 г., когато спечелва конкурс и става редовен аспирант (докторант според съвременната терминология) по история на българския език с научен ръководител проф. Дора Иванова-Мирчева. През следващата, 1975 г. той вече е редовен асистент. Получава научна степен „кандидат на филологическите науки“ (съответстваща на днешната „доктор по филология“) през 1977 г. след защита на дисертация на тема „Наречията в българския език от втората половина на XIV век. (Евтимий Търновски)“. Рецензенти са проф. А. Давидов и проф. Н. Дилевски.

Проф. Харалампиев се хабилитира и получава научното звание „доцент“ през 1986 г. През 1997 г. защитава дисертация за научна степен „доктор на филологическите науки“ на тема „Бъде-

щето на българския език от историческо гледище (Към проблематиката на езиковото прогнозиране)“ с рецензенти проф. Д. Иванова-Мирчева, проф. М. Виденов и проф. А. Давидов. През 1999 г. е избран за професор.

Преподавателската работа на проф. Харалампиев включва воденето на лекционните курсове по история на българския език, история на българския книжовен език до Възраждането и по развойни процеси в съвременния български език. Най-дълго време той е титуляр на учебната дисциплина „История на българския език“. Като преподавател по тази дисциплина ученият се сблъсква с факта, че съществуващите обобщаващи трудове по нея са доста остарели и не отразяват новите постижения на науката за историята на говоримия български език. Стремещът да предостави на студентите актуално учебно съдържание, съответстващо на съвременното състояние на езиковедската медиевистика, го кара да подготви издаването на първата част от лекционния си курс по история на българския език (*История на българския език. Увод, фонетика и морфология*. В. Търново, 1989). След няколко години излиза и пълният лекционен курс (*История на българския език*. В. Търново, 1992).

Това издание впоследствие става първа част, посветена на развоя на говоримия български език, от общата история на българския език, написана в съавторство с проф. Д. Иванова-Мирчева (Д. Иванова-Мирчева, Ив. Харалампиев. *История на българския език*. В. Търново: Фабер, 1999). Структурирането на труда в два раздела – единия, посветен на развоя на говоримия български език, а другия – на развоя на книжовния български език до Възраждането, отразява виждането на авторите, че двата дяла от общата история на езика трябва да се изследват и изучават поотделно, с различен поглед върху езиковите факти.

След излизането на общата история на българския език проф. Харалампиев преработва и допълва своята част за говоримия български език и тя е издадена отново под заглавие, представляващо традиционното название на дисциплината – историческа граматика (*Историческа граматика на българския език*. В. Търново: Фабер, 2001).

Този труд на проф. Харалампиев представя в пълнота постиженията на езиковедската медиевистика в проучването на историята на говоримия български език до края на ХХ век. С него той заема своето достойно място до именитите наши езиковеди, създали обобщаващи трудове по история на българския език, като Беньо Цонев, Стефан Младенов, Кирил Мирчев.

В научните си търсения и в преподавателската си работа проф. Харалампиев отделя особено внимание на проблемите на книжовния български език до Възраждането. Ученият дава своя принос за утвърждаването на историята на българския книжовен език до Възраждането като отделна учебна дисциплина. С цел подпомагане подготовката на студентите по дисциплината той подготвя и необходимите учебници и учебни помагала (*Записки по история на българския език до Възраждането*. В. Търново: Фабер, 2007; *Лекции по история на българския език до Възраждането*. В. Търново: Фабер, 2012).

Лекционният курс по развойни процеси в съвременния български език е плод на проучванията на проф. Харалампиев в областта на езиковото прогнозиране. За този курс той също подготвя и издава учебно помагало (*Развойни процеси в съвременния български език*. В. Търново: Фабер, 2009).

По време на работата си във ВТУ проф. Харалампиев заема и различни административни длъжности. Ръководител е на катедра „Старобългарски език, общо и славянско езикознание“ (сега катедра „Обща лингвистика и старобългаристика“), заместник-декан на Филологическия факултет, заместник-ректор по учебната работа, ректор на ВТУ от 1999 до 2007 г. Бил е също заместник-директор и директор на Международния летен семинар по български език и култура. За популяризирането на българския език и култура зад граница дава своя принос освен като ръководител на Семинара и като лектор по български език в университета в град Сегед, Унгария (1980 – 1983 г.).

В богатата научна продукция на проф. Харалампиев могат да се открият няколко направления на неговите научни дирения – история на говоримия български език, история на българския книжовен език до Възраждането, развойни процеси в съвременния български език и езиково прогнозиране.

Статиите, студиите, научните съобщения на учения по проблемите на историята на говоримия български език са многобройни. Те засягат такива въпроси, като: появата на бройната форма в българския език (*Към историята на бройната форма при съществителните имена в българския език*. – *Език и литература*, 1986, кн. 1, 100 – 105); отпадането на звателните форми (*Из историята на звателните форми в българския език*. – В: Славистични проучвания. София, 1983, 69 – 76; *Исторически бележки за ограничаването на звателните форми в българския език*. – *Български език*, 1986, кн. 2, 150 – 154); промените в местоименната система (*Към историята на третоличното местоимение в българския език*. – В: Втори международен конгрес по българистика. Доклади. Т. 2. История на българския език. София, 1987, 82 – 89; *Бележки за произхода на част от третоличните местоименни форми за винителен падеж в българския език*. – *Български език*, 1991, кн. 1, 38 – 42; *Стари и нови промени в системата на българските местоимения*. – *Проглас*, 1993, кн. 3, 3 – 10; *За съдбата на възвратните местоимения в българския език*. – В: Проблеми на българската разговорна реч. Кн. 4, В. Търново, 1998, 87 – 99); промените в системата на глаголното спрежение (*По историята на българския глагол (възникване на а-спрежение)*. – *Български език*, 1983, кн. 1, 30 – 35; *Из диахронната проблематика на българския глагол*. – *Български език*, 1988, кн. 5, 393 – 397); развоя на формите за бъдеще време (*Старобългарските средства за изразяване на бъдещи действия и съвременните форми за бъдеще време*. – *Български език*, 1981, кн. 2, 116 – 122.; *За бъдещето на футурните глаголни форми в българския език*. – *Български език*, 1992, кн. 1, 1 – 10; кн. 2, 104 – 112) и др.

Тези проучвания стават важна част от съдържанието на обобщаващите трудове на проф. Харалампиев по история на говоримия български език (*История на българския език*. В. Търново, 1992, *История на българския език*. В. Търново: Фабер, 1999, *Историческа граматика на българския език*. В. Търново: Фабер, 2001).

Интересът на учения към проблемите на довъзрожденския български книжовен език се проявява в избора на тема на неговата дисертация за научната степен „кандидат на филологическите науки“ – „Наречията в българския език от втората половина на XIV век (Евтимий Търновски)“. Дисертационният труд е само началото на поредица изследвания по различни проблеми на Търновската книжовна школа.

В проучванията на езика на писателите от Търновската книжовна школа като цяло важно място заема монографичното изследване на проф. Харалампиев върху езика и реформата на Евтимий Търновски (*Езикът и езиковата реформа на Евтимий Търновски*. София: „Наука и изкуство“, 1990). В него последователно и задълбочено са разгледани въпросите за характеристиките и измеренията на Евтимиевата реформа и са представени особеностите на всички равнища на езика на Евтимий (фонетично, морфологично, синтактично, лексикално). Тук, както и в много други публикации, авторът отстоява схващането за езиково-правописния характер на реформаторската дейност, осъществена от Евтимий и неговите следовници.

Резултат от дългогодишните изследвания на проф. Харалампиев по проблемите на Търновската книжовна школа е и издаденият сборник с негови трудове, който обединява статии за основните принципи на езиковата реформа на писателите от Търновската книжовна школа, за теорията на търновските книжовници за формирането на първия славянски книжовен език, за отношението на търновските реформатори към живия език от онази епоха и за особеностите на езика на четирима представители на Търновската книжовна школа – Евтимий Търновски, Григорий Цамблак, Йоасаф Бдински, химнописец Ефрем (*Строители на стария български книжовен език. Търновска книжовна школа*. В. Търново: Абагар, 1995).

Проблемът за принципите, от които търновските книжовници са се ръководели при тяхната реформаторска дейност, е обект на изследователски интерес от страна на проф. Харалампиев още в първите години на научната му кариера. В една от своите ранни публикации той оспорва тезата, че един от тези принципи е бил стремежът да се върне книжовният език към чистотата на Кирило-Методиевите образци (*За основните принципи на езиково-правописната реформа на патриарх Евтимий Търновски*. – *Български език*, кн. 1, 1979, 22 – 30). В последвалите проучвания по темата проф. Харалампиев доказва, че работата на търновските реформатори е чужда на

подобен принцип. Ученият отбелязва, че езикът на писателите от Търновската книжовна школа е различен от старобългарската книжовна норма от Кирило-Методиевата епоха. В него присъстват някои езикови промени, навлезли и утвърдили се в ръкописите в течение на няколко столетия. Това са промени, които не представляват нарушение на основната устойчива особеност на старобългарския книжовен език – неговия синтетичен облик. Въз основа на своите наблюдения ученият формулира два основни принципа, които търновските книжовници са следвали в процеса на изграждане нормите на реформирания книжовен език: „1. Съобразяване с устойчивите черти на стария български книжовен език до втората половина на XIV в. и с новоразвити езикови особености, получили широко разпространение в средновековните български писмени паметници.; 2. Доближаване в графично, пунктуационно, стилово и отчасти в езиково отношение до най-добрите образци на съвременната на реформаторите гръцка книжнина“ (*Езиково-правописната реформа и езикът на патриарх Евтимий Търновски*. – В: Търновски писмена. Алманах за Търновската книжовна школа. Кн. 1, В. Търново, с. 58).

Интересът на проф. Харалампиев към проблемите на езиковото прогнозиране намира изява в редица публикации, които получават завършен вид в дисертацията му за придобиване на научна степен „доктор на филологическите науки“ на тема „Бъдещето на българския език от историческо гледище (Към проблематиката на езиковото прогнозиране)“. Този труд представлява съществен принос към изследванията по проблемите на езиковото прогнозиране, които са слабо разработени. Ученият създава солидна теоретична основа за използване на историческия подход към езиковото прогнозиране. Благодарение на усилията на проф. Харалампиев историческият подход бе приет от научната общност не само като възможен подход за езиково прогнозиране, но и като необходим и основен, особено при проучване на материал от морфологичното равнище на езика. Дисертацията бе подготвена за издаване като монография и до този момент има три издания (*Бъдещето на българския език от историческо гледище*. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 1998; 2000, 2006).

В своите занимания проф. Харалампиев отделя внимание и на преводите на творбите на старобългарските писатели на съвременен български език. В доклада си на IV международен симпозиум „Търновска книжовна школа“ той представя проблемите, които възникват при превода на съчиненията на някои автори от Търновската книжовна школа (*За някои специфични особености в произведенията на писателите от Търновската книжовна школа във връзка с преводите им на съвременен български език*. – В: Търновска книжовна школа. Т. IV. София, 1985, 187 – 197). В работата са представени множество примери, при които игнорирането на някои специфични особености на реформирания книжовен език води не само до недобър езиков израз, но до груби грешки в превода.

В една по-късна публикация проф. Харалампиев се спира върху преводите на откъса от Похвално слово за Евтимий от Григорий Цамблак, разказващ за книжовните занимания на Евтимий Търновски в манастира „Св. Троица“ (става дума за преводите на В. Сл. Киселков и на А. Давидов, Г. Данчев и П. Русев в изданието на словото от 1971 г.). След като прави задълбочен езиков анализ на откъса, ученият предлага по-точен превод, който води до по-добро разбиране на смисъла на произведението и избягване на неправилни тълкувания (*Езиково-правописната реформа и езикът на патриарх Евтимий Търновски*. – В: Търновски писмена. Алманах за Търновската книжовна школа. Кн. 1, В. Търново, 2002, 61 – 72).

Освен че се занимава с теоретичните въпроси на превода от старобългарски език, проф. Харалампиев е и талантлив преводач. Неговите преводи се отличават с голяма прецизност и вярност на оригинала. Той е автор на един много успешен превод на „Азбучна молитва“ на Константин Преславски, в който се възпроизвежда азбучния акростих (*Поетичният превод на Азбучната молитва*. – Литературен вестник. В. Търново, бр. 13/9 – 22. 11. 1990, с. 2), а също и на преводи на „Надгробно слово за Киприан“ от Григорий Цамблак, „Житие на Теодосий Търновски“ от патриарх Калист, „Похвално слово за Филотея“ от Йоасаф Бдински, които са публикувани в няколко последователни книжки на алманаха „Търновски писмена“ успоредно с оригиналните текстове

(Търновски писмена. Алманах за Търновската книжовна школа. Кн. 4, В. Търново, 2012, 76 – 96; Кн. 5, 2013, 134 – 201; Кн. 6, 2014, 67 – 102).

Всяка годишнина е повод за равностметка.

С дейността си като преподавател и учен и с личния си пример проф. Харалампиев даде своя неоценим принос няколко поколения студенти филолози да се изградят като професионалисти. Той допринесе и за подготовката на следващата генерация университетски преподаватели и учени. Под негово ръководство бяха защитени десетки дипломни работи и няколко дисертации. В отношенията със своите докторанти проф. Харалампиев беше взискателен научен ръководител, който всеотдайно подпомага работата им и изисква от тях задълбочен и комплексен подход към изследвания проблем. За това имам лични впечатления, защото подготвих и защитих дисертацията си под ръководството на проф. Харалампиев.

Честит юбилей, проф. Харалампиев!

На мъногаа н благаа лѣта, оучнтѣлю!

Петя Карамфилова*

* **Петя Карамфилова** – гл. ас. д-р, катедра „Обща лингвистика и старобългаристика“, Филологически факултет, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, p.karamfilova@ts.uni-vt.bg.